

הלכות יום העצמאות ויום ירושלים*

בשורות הבאות באתי להציע לפני המעיין את המקורות הבסיסיים בנושאי המרכזיים של הספר, ואף לרמוז על אחדות מן הבעיות הכרוכות בפירוש המקורות. השאלות שיידונו בזה הן הן הצירים שעליהם יסובו עיקרי הדיונים שבקובץ. אחלק את דברי לפי שערי הספר.

קביעת יום טוב

תחילה נידונה שאלת החובה והסמכות לקבוע יום טוב לציון יום העצמאות. בספר במדבר י, כתוב: "וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ותקעתם בחצוצרות על עולותיכם ועל זבחי שלמיכם וכו'". רבי אברהם אבן-עזרא מפרש מקרא זה כציווי לקבוע יום שמחה על הצלה מן האויב: "וביום שמחתכם ובמועדיכם, ששבתם מארץ אויב או נצחתם האויב הבא עליכם — וקבעתם יום שמחה כימי פורים וכו'". אך כלום דבריו של אבן-עזרא מוסכמים גם מצד מקורות ההלכה?

נצטינו לומר שירה על הנס. על האמור בשירת דבורה (שופטים ה, ב): "בפרוע פרעות בישראל בהתגדב עם ברכו ה'", דורש התלמוד הירושלמי (פסחים פרק י, ו): "כשהקדוש ברוך הוא עושה לכם ניסים תהו אומרים שירה" (ור' ירושלמי סוטה ה, ד: "לאמר" — לדורות").

זאת ועוד: הגמרא בסנהדרין צד ע"א אומרת: "ביקש הקב"ה לעשות חזקיהו משיח וסנחריב גוג ומגוג; אמרה מדת הדין לפני הקב"ה: רבונו של עולם, ומה דוד מלך ישראל, שאמר כמה שירות ותשבחות לפניך, לא עשיתו משיח — חזקיהו, שעשית לו כל הנסים הללו, ולא אמר שירה לפניך, תעשהו משיח?!" (ועיין שיר השירים רבה, פרשה ד, יט).

כמה שאלות מתעוררות לעניין הסמכות לקבוע יום טוב. במסכת מגילה יד ע"א, אומרת הגמרא: "ארבעים ושמונה נביאים ושבע נביאות נתנבאו להם לישראל, ולא פחתו ולא הותירו על מה שכתוב בתורה, חוץ ממקרא מגילה". כלומר, בקביעת חיוב מקרא מגילה יש הוספה על מה שנאמר בתורה. ועל כן ממשיכה הגמרא ושואלת, מהו המקור לחיוב קריאת מגילה בפורים. ומשיבה, שקל וחומר הוא מיציאת מצרים: "אמר רבי חייא בר אבין אמר רבי יהושע בן קרחה: קל וחומר, ומה מעבדות לחירות אומרים שירה, ממיתה לחיים לא כל שכן וכו'".

* מתוך מבוא לספר בשם זה, שיצא לאור בימים אלו ע"י משרד הדתות והמחלקה לתרבות תורנית במשרד החינוך, בעריכת נחום רקובר.

מהי משמעותה של סוגייה זו? האם דווקא לעניין קביעת מקרא מגילה היה לה לגמרא להסתמך על יציאת מצרים, או שעצם קביעת יום טוב הצריכה ביסוס. ומה ניתן ללמוד מן הקל וחומר? האם כל הצלה בכלל זה, או שמא הצלה ממות לחיים דווקא. והאם יש להבדיל בין הצלת קהילה אחת בישראל לבין הצלת כלל ישראל.

זאת ועוד: לאיסור שבתורה (דברים ד, ב) "לא תוסיפו על הדבר אשר אנוכי מצוה אתכם ולא תגרעו ממנו וכו'", מביא הרמב"ן דוגמה מן האיסור להוסיף חג חדש: "ולפי דעתי אפילו בדא לעשות מצוה בפני עצמה, כגון שעשה חג בחדש שבדא מלבו כירבעם, עובר בלאו. וכך אמרו לעניין מקרא מגילה: מאה ושמונים נביאים עמדו להם לישראל ולא פחתו ולא הוסיפו על מה שכתוב בתורה וכו'. הרי שהיתה המצוה הזו אסורה להם, אם כן היא בכלל "לא תוסיף עליו"..." מה משמעותם של דברי הרמב"ן, ומה גדרו של האיסור? האם האיסור עניינו רק בקביעת ימים טובים כחגים מן התורה, שיש בהם איסור מלאכה, או שמא גם קביעתם של ימים מיוחדים — שאין בהם איסור מלאכה, אבל יש בהם חיוב משתה ושמחה, אמירת שירה והודאה — אף הם בכלל האיסור.

שאלה נוספת עולה מתוך דברי הגמרא (ראש השנה יח ע"ב), ש"בטלה מגילת תענית". האם מתחייב מכך, שמכאן ואילך אין לקבוע עוד ימים טובים על נסים שנעשו, או שמא יש לצמצם את משמעותו של האיסור — כשיטתו של חתם סופר — אך ורק לימים טובים שנקבעו בקשר לבית-המקדש, שאלה בלבד בטלו, ואילו ימים אחרים שאינם קשורים לבית-המקדש — אין מניעה לקבעם כיום טוב לזכר הנס.

וליד שאלות הלכתיות אלו יש ליתן את הדעת, כי בתולדות העם נקבעו ימים לזכר מאורעות שאירעו לאבותינו. מלבד יום הפורים וימי החנוכה ידוע מאמרו של רבן שמעון בן גמליאל על חמישה עשר באב (תענית כז ע"ב): "לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכפורים, שבהן בנות ירושלים יוצאות בכלי לבן שאולין... ובנות ירושלים יוצאות וחולות בכרמים, ומה היו אומרות: בחור שא עיניך וראה וכו'". אף נקבעו ימי "פורים" רבים בקהילות ישראל, על נסים שאירעו במקומם וקבעום חובה על בני הקהילה ועל זרעם. ומאידך גיסא, אין בלוח העברי ימים לציון כיבוש ארץ-ישראל בימי יהושע והעלייה בימי עזרא. מה ניתן אפוא ללמוד מן הימים שנקבעו — ומימים שלא נקבעו — על קביעת יום טוב לציון יום העצמאות?

הלל

על תוכנם העשיר של פרקי ההלל עמדו חז"ל בהסבירם, מדוע אנו נוהגים לומר פרקים אלו, ולא את פסוקי הלל הגדול. הגמרא אומרת בפסחים קיח ע"א: "וכי מאחר דאיכא הלל הגדול, אנן מאי טעמא אמרינן הי? משום שיש בו חמשה דברים הללו: יציאת מצרים וקריעת ים-סוף ומתן תורה ותחיית המתים וחבלו של משיח".

הימים שקוראים בהם את ההלל נמנים בתוספתא (סוכה ג, ב): "שמונה עשר יום בשנה ולילה אחד קורין בהן את ההלל. ואלו הן, שמונת ימי החג, ושמונת

ימי חנוכה, ויום טוב הראשון של פסח וליל, ויום טוב של עצרת" (והובא במסכת תענית כח ע"ב, וערכין י ע"א).

ומה דינו של הלל, שייאמר ביום העצמאות? האם ניתן להוסיף יום זה על המנויים לעיל?

מלשון הגמרא (פסחים ק"ז ע"א) אנו שומעים, שההלל נאמר לא רק במועדים הקבועים בתורה, אלא אף בעתים אחרות. "תנו רבנן: הלל זה מי אמרו? רבי אליעזר אומר: משה וישראל אמרוהו, בשעה שעמדו על הים. הם אמרו (תהלים קטו, א): לא לנו ה' לא לנו כי לשמך וגו'. משיבה רוח הקודש ואמרה להן (ישעיה מח, יא): למעני למעני אעשה וגו', רבי (יהודה) [יהושע] אומר: יהושע וישראל אמרוהו בשעה שעמדו עליהן מלכי כנען... רבי אליעזר המודעי אומר: דבורה וברק אמרוהו בשעה שעמד עליהם סיסרא... ר' אלעזר בן עזריה אומר: חזקיה וסיעתו אמרוהו בשעה שעמד עליהם סנחריב... רבי עקיבא אומר: חנניה מישאל ועזריה אמרוהו בשעה שעמד עליהם נבוכדנצר הרשע... רבי יוסי הגלילי אומר: מרדכי ואסתר אמרוהו בשעה שעמד עליהם המן הרשע... וחכמים אומרים: נביאים שביניהן תיקנו להם לישראל שיהיו אומרים אותו על כל פרק ופרק ועל כל צרה שלא תבוא עליהם לישראל ולכשנגאלין — אומרים אותו על גאולתן".

מכאן שתקנו אמירת פרקי ההלל על כל פרק ופרק ועל הגאולה מצרותיהם של ישראל. ברם, כאן עולה השאלה: האם תיקנו בזה חובה לקרוא את ההלל, בלא שיהא צורך בתקנה מיוחדת לכל מאורע, או שמא לא חייבו לקרוא את ההלל, אלא ייחדו את פרקי ההלל, שכאשר יתקנו לומר הלל, ייאמרו פרקים אלו (ר' רמב"ן בהשגותיו על ספר המצוות, שורש א), וכיון שנדרשת תקנה מיוחדת, יש צורך בתנאים המסמיכים את חכמי ישראל לתקן תקנות המחייבות את העם. לשאלה זאת זיקה לשאלה אחרת, בדבר הברכה "אשר קדשנו במצוותיו וציונו לקרוא את ההלל": לעניין נר חנוכה נחלקו חכמים כיצד מברכים, שהרי הציווי מדרבנן הוא. ועל כך נאמרו שתי דעות (שבת כג ע"א): "והיכן ציונו? רב אויא אמר מ'לא תסור' (דברים יז, א). רב נחמיה אמר: 'שאל אביך ויגדר זקניך ויאמרו לך' (דברים לב, ז)".

לדעתו של רב נחמיה, שהמקור הוא "שאל אביך וגו'", ברי שאין צורך בבית-דין הגדול, כדי שאפשר יהיה לומר "אשר קדשנו במצוותיו וגו'". ברם, לדעת רב אויא, שהמקור הוא ב"לא תסור", הדבר תלוי בתשובה על השאלה הקודמת: אם התקנה קדומה — מ"נביאים שביניהן" — הרי שאפשר לברך "אשר קדשנו וגו'", שהרי הם בכלל הציווי שלא לסור מדבריהם. ואילו אם התקנה מחודשת, וניתקנה על ידי חכמי ישראל שבכל דור, עולה השאלה, האם הציווי הוא שלא לסור מדבריו של בית-דין הגדול דווקא, או אף מדבריהם של חכמי כל דור ודור (כדעת ס' החינוך תצה-תצו).

ועוד: מדברי הגמרא, שתיקנו לומר הלל על גאולה מן הצרה, אין ראיה לחייב את אמירת הלל אלא בשעה שנגאלו מן הצרה, ועדיין אין לנו הוכחה, שמדי שנה בשנה יש לחזור ולומר הלל על הגאולה מאותה צרה. ברם, מדברי רש"י שם שאמר: "כגון חנוכה" (ראה להלן) — אנו שומעים, שהחובה היא מדי שנה בשנה.

סיוע לכך, שהחובה הוא רק ביום שאירע הנס ולא יותר, יש רואים בדברי רב

אחאי גאון, הקובע (שאלתא כו) : "דמחייבין דבית ישראל לאודוויי ולשבוחי קמי שמיא בעידנא דמתרחיש להו ניסא, דכתיב (תהלים קיז, א) "הללו את ה' כל גוים שבוהו כל האומים כי גבר עלינו חסדו". אטו משום דגבר עלינו חסדו — הללו את ה' כל גוים? אלא הכי קאמר : הללו את ה' כל גוים — דעביד עימכון ; וכל שכן אנן — דגבר עלינו חסדו". מדברי רב אחאי גאון "בעידנא דאיתרחש להו ניסא", היינו בזמן שהתרחש להם נס, הסיק הנצי"ב מוולוז'ין, שלפי השאלות החיוב מן התורה הוא רק לזמן שהתרחש הנס, ואילו לאחר מכן אינו אלא מדרבנן.

יש מבקשים להסיק תנאי לחיוב אמירת ההלל מדברי רש"י. על לשון הגמרא (פסחים, שם), "ועל כל צרה שלא תבוא עליהם", אומר רש"י : "לישנא מעליא הוא דנקט ; כלומר שאם חס ושלום תבוא צרה עליהן ויושעו ממנה — אומרים אותו [= את ההלל] על גאולתו, כגון חנוכה". מה מבקש רש"י ללמד בדוגמה שהביא מחנוכה? דבריו נתפרשו, שהחיוב לומר הלל אינו על כל צרה וכו', שלא כפשט דברי הגמרא. ומכאן יש תולים בדבריו, שתנאי הוא בהלל שתהא הגאולה לכל ישראל דווקא. ויש מפרשים את דבריו על נס גלוי דווקא — כנס פך השמן שבחנוכה (אם אמנם נקבע ההלל על פך השמן, ולא על הניצחון במלחמה). ואילו על נס בדרך הטבע — שמא יש לברך "הטוב והמטיב" ו"הגומל". ושוב, יש תולים ב"חנוכה" — גאולה רוחנית, ולא גאולה גשמית לבדה.

ברם אף אם נאמר שתנאי הוא באמירת הלל, שהחצלה היא לכל ישראל — וכך היא דעתו של רבנו תם — עדיין אפשר לראות במאורע כהקמת המדינה, מאורע כלל-ישראלי, נס של כל העם, בשל המשמעות הנודעת למאורע זה לגבי כל יהודי באשר הוא שם, ולגבי עם ישראל בכללו. ולכן ייראה הנס כנסו של כל העם, אף על פי שעדיין רובו שם העם יושב בחוץ לארץ.

זאת ועוד : שמא יש לחשוב את גאולת העם היושב בארץ-ישראל כגאולתו של כל העם, שהרי מצינו, בכמה עניינים, שדין הציבור שבארץ-ישראל כדין כל העם כולו.

סוגיה יסודית לדיני ההלל היא הסוגיה שבמסכת מגילה (יד ע"א). הגמרא מבססת תחילה את החיוב לקרוא מגילה בפורים על קל וחומר מציאת מצרים : "ת"ר, ארבעים ושמונה נביאים ושבע נביאות נתנבאו להם לישראל, ולא פחתו ולא הותירו על מה שכתוב בתורה חוץ ממקרא מגילה. מאי דרוש? אמר רבי חייא בר אבין אמר רבי יחושע בן קרח : קל וחומר — ומה מעבדות לחירות אמרינן שירה, ממיתה לחיים לא כל שכן!". ולהלן שואלת הגמרא, שאם כן, ייאמר הלל גם בפורים ("אי הכי — הלל נמי נימא"?). ועל כך באים כמה טעמים, על שום מה אין אומרים הלל בפורים : "אמר רבי יצחק" : לפי שאין אומרים הלל על נס שבחוצה לארץ... רב נחמן אמר : קרייתא זו הלילא [= קריאת המגילה בפורים היא ההלל]. מתקיף לה ברא : מי דמי, בשלמא התם (תהלים קיג, א) : "הללו עבדי ה'", ולא עבדי פרעה, אלא הכא "הללו עבדי ה'", ולא עבדי אחשורוש?!

אכתי עבדי אחשורוש אנן! נמצינו למדים, שאלמלא הטעמים המעכבים, היה צריך לומר הלל על נס-פורים מכוח קל וחומר, שלמדו מן השירה שביציאת מצרים. ואם כן, כל אימת שניתן ללמוד מקל וחומר לומר הלל — והטעמים המעכבים אינם מצויים — יש לומר הלל. ואמנם המאירי מחדש, שאף בפורים מי שאין לו מגילה חייב לקרוא הלל.

ומכאן, שחובת קריאת הלל היא לא לשעת הנס בלבד, אלא מדי שנה בשנה. יתר על כן, אפשר שמכאן יש אף ללמוד, שאמירת הלל שלומדים מקל וחומר הריהו בגדר חובה מן התורה. ולנידון דידן. כיון שהיתה בזה הצלה ממוות לחיים, ואף אחד מן הטעמים המעכבים אינו מצוי כאן — הרי שניתן ללמוד מסוגיה זו על חובת קריאת ההלל. ואם תימצי לומר כך, שוב תישאל השאלה: הלל בברכה או בלא ברכה? עם כל זאת, אמנם העובדה, שהגאולה שנגאלנו אינה גאולה שלמה, נותנת מקום לבידור נוסף. התלמוד הירושלמי (פסחים פ"י ה"ו) דורש על הפסוק (שופטים ה, ב) "בפרוע פרעות בישראל בהתנדב עם — ברכו ה'": "התנדבו ראשי עם, כשהקדוש ברוך הוא עושה לכם נסים תהו אומרין שירה". ולחלן שואלת הגמרא: "הרי גאולת מצרים? ומתרת: "שנייא היא, שהיא תחילת גאולתן". ומפרש בעל קרבן העדה שם, שהשאלה היא, מדוע ביציאת מצרים לא אמר ושירה אלא על הים, ועל כך באה תשובת הגמרא, שבגאולת מצרים "היתה תחילת גאולתן, ולא היתה גמר הגאולה עד עברם הים". וכלום אין ללמוד מכאן שאין לומר שירה על תחילת הגאולה? ברם, אף אם נפרש את דברי הירושלמי כפירושו של בעל "קרבן העדה", עדיין ספק, אם נידוננו דומה לנידון שבירושלמי, ואף זה ספק אם דעת התלמוד הבבלי כדעת התלמוד הירושלמי.

ברכת "שהחיינו"

כשאנו באים לשאלת קביעת ברכת "שהחיינו" ביום העצמאות, יש לבחון תחילה את האופנים, שבאה בהם ברכה זאת. סוגיה יסודית בנושא זה היא הגמרא בעירובין (מ ע"ב), השואלת אם יש לברך ברכת "שהחיינו" בראש השנה וביום הכיפורים, כיון שהללו באים מזמן לזמן, או שמא אין לברך בהם, משום שלא נקראו "רגלים" ומסקנת הגמרא היא, שיש לברך אף בהם: "ואמר רבא כי הינא בי רב הונא איבעיא לן: מהו לומר זמן בראש השנה וביום הכיפורים? כיוון דמזמן לזמן אתי — אמרינן, או דלמא כיון דלא אקרו רגלים — לא אמרינן. לא הוי בידיה. כי אתאי בי רב יהודה אמר: אנא אקרא חדתא (= על דלעת חדשה) נמי אמינא זמן. א"ל: רשות לא קא מיבעיא לי כי קא מיבעיא לי חובה... וחלכתא: אומר זמן בר"ה וביה"כ".

האם ההלכה דלעיל, שיש לומר ברכת "שהחיינו" בר"ה וביום הכיפורים, מלמדת שיש לומר ברכת "שהחיינו" אף ביום העצמאות, או שמא יש להבחין בין המזמנים שבתקרא לבין ימים טובים שקבעום חכמים? יסוד לספק זה היא סוגיה בתלמוד הירושלמי (פסחים פ"י ה"ה). שם מובאות שתי ברייתות. לפי הברייתא האחת, אין לומר ברכת הזמן אלא בשלש רגלים. ואילו על פי הברייתא האחרת יש לומר ברכת הזמן גם בראש השנה וביום הכיפורים, משום שנקראו "מקרא קודש": "תני: כל שכתב מקרא קודש צריך להזכיר בו זמן". ואם כן, ימים שנקבעו ע"י חכמים, שמא אין לומר בהם ברכת "שהחיינו". ברם, בהמשכה של הסוגיה הירושלמי תמובאים דברי רבי תנחומא, המסייע לכך, שיש לומר "שהחיינו" גם בראש השנה וביום הכיפורים, שהרי אף על תאינה בכורה מברכים "שהחיינו":

"אמר רבי תנחומא: ויאות, מי שראה תאינה בכורה שמא אינו צריך להזכיר זמן?".

יתר על כן. בסוגיה הבבליה לא הובא הטעם, שראש השנה ויום הכיפורים נקראו מקראי קודש, ובהצעת הספק, מוטעמת אמירת הברכה בכך שאלה באים מזמן לזמן: "מהו לומר זמן בראש השנה וביום הכיפורים כיון דמזמן לזמן אתי". על פי זה יש לברך אף על ימים טובים שאינם "רגלים", ואף על ימים שקבעו חכמים, שהרי אינם פחותים מן השמחה שבדלעת חרשה ושביתאנה בכורה, שמברכים עליהן לפחות "רשות". וכל שמרגיש שמחה — יש לברך על כך. וכל השמח ביום העצמאות — יברך.

לכאורה אפשר להביא ראיה מברכת "שהחיינו", שמברכים גם בחנוכה ובפורים. ברם ברכות אלו הרי מברכים בצמוד למצוות שתיקנום חכמים בימים אלה: הדלקת נר חנוכה וקריאת מגילה בפורים; וכך משמע מפשטות לשון הגמרא (שבת כג ע"א), שדווקא כאן באה אך ורק על מצות היום, ולא על עצם היום (ר' פרי חדש על או"ח, סי' תרעו). ויש מקום להבחנה זאת: מאחר שבמועדים שנאסרה בהם מלאכה כל רגע של היום מקודש באיסור מלאכה, וממילא יש מקום לברך על עצם היום, אף ללא מצוה מיוחדת הנלווית אליו. ואילו בחנוכה ופורים, שלא נאסרה בהם מלאכה, אין לברך אלא על המצוה המיוחדת שביום, שבזה בלבד ניכרת מהות היום.

אמנם מצינו את דעתו של רבי מנחם המאירי, שאפשר לברך בחנוכה על היום עצמו, ואף שלא בשעת עשיית המצווה, למי שאי אפשר לו לקיים את המצווה, כגון שאין לו שמן להדליק (ר' בית הבחירה להמאירי, שבת כג ע"א), או למי שכבר קיים את המצווה בלא ברכת הזמן. וכן מצויה דעה, שאפשר לקבוע ברכה גם בפורים למי שאין לו מגילה. ולפי זה — אף שלא מצאנו דוגמאות נוספות לכך — נקבעה ברכת זמן, מדי שנה בשנה, על יום שנעשה בו נס (על שמחת הנס). והוא הדין ליום העצמאות.

אמת, שדעת המאירי לא הובאה להלכה בשולחן ערוך. ברם אם ניתן לבנו לכך, שהדבר אינו שכיח — שלא יהיה לו להדליק כלל (ואף לא לראות נר של אחרים שהדליקו) — הרי ספק, אם יש להוכיח משתיקת השולחן ערוך, שאינו סובר כדעה זו.

יש מבקשים להבחין בין ימי חנוכה ופורים לבין יום ה' באייר, שבימי חנוכה ופורים נעשה הנס, ואילו יום ה' באייר ציין את הקמת המדינה, שגררה ימי מלחמה וקרבות. יתר על כן, יש גם תאריכים אחרים, שאפשר לצייןם כתמורות בדרך לשחרור: הכרזת בלפור, הכרזת האו"ם על הקמת מדינה, וכדו'. האם יש בעובדה זו כדי להמעט מערך היום עד שיימנע היקש מימי חנוכה ופורים? ושמא נאמר שההכרזה על הקמתה של המדינה היא הנס.

הלכה היא בדיני ברכות, שכל מקום שיש חילוקי דעות, אם לברך, אם לאו, "ספק ברכות — להקל" משום חשש ברכה לבטלה. וכיון שכן, בנידוננו, אם יש ספק — אין לברך. ברם, כבר חידשו ראשונים שבמחלוקת בברכת "שהחיינו" — יכול לברך. ואין אומרים כאן "ספק ברכות — להקל", משום שברכת "שהחיינו" שבאה על שמחת לבו של אדם — יכול לברך (אע"פ שאינו ודאי שחייב לברך), שאינו עובר על "לא תשא", אם הוא שמח ומברך לה' על שהחיהו וקיימו והגיעו עד הזמן הזה.

ברכת "שעשה נסים"

בחנוכה ובפורים מצינו, שמברכים "שעשה נסים לאבותינו בימים ההם בזמן הזה". השאלה העולה היא: האם קבעו חז"ל, שבכל נס שיארע לעם ישראל יש לברך ברכה זו, או שמא לא קבעו כן אלא בחנוכה ופורים בלבד. שאם לא קבעוהו לדבר זה ככלל, הרי שאין לנו לבדות ברכה מעצמנו.

לביורר שאלה זו יש לעיין בסוגיה שבראש פרק תשיעי שבמסכת ברכות, הדנה בברכת "שעש הנסים" — אמנם לא על זמן שנעשה בו נס, אלא על מקום שנעשה בו נס. המשנה קובעת: "הרואה מקום שנעשו בו נסים לישראל אומר: 'ברוך שעש הנסים לאבותינו ובמקום הזה'". הגמרא (דף נד ע"א) שואלת על מקור ברכה זו ואומרת: "מנא הני מילי? אמר רבי יוחנן דאמר קרא (שמות יח, י): 'ויאמר יתרו ברוך ה' אשר הציל אתכם מיד מצרים מיד פרעה וגו'". הרי שברכת "שעשה נסים" על מקום שנעשה בו נס לא ניתקנה על מקום מסוים דווקא. ועוד: יתרו — שממנו למד ההגמרא את הברכה — לא ראה את המקום שנעשה בו הנס, ואף על פי כן, כיון שראה את משה, שעל ידו נעשה הנס, ואת ישראל שהנס נעשה להם, חביב היה בעיניו, כאילו ראה את המקומות עצמם (ר' בית הבחירה לברכות שם).

האם אפשר ללמוד מברכת יתרו לא רק על מקום, אלא גם על זמן שנעשה בו נס לישראל, שיש לברך בו "שעשה נסים"? מדברי השאילתות של רב אחאי גאון נראה, שאמנם כן הוא. בשאילתא כו מדובר תחילה על מקום שנעשה בו נס: "וכד מטי דוכתא דאיתרחיש להון ניסא, כגון מעברו תהים וכו', כולן הרואה אותו צריך לתת הודאה ושבח לפני המקום". ולאחר מכן מדובר על זמן שנעשה בו נס, והוא מביא לכך את המקור מיתרו: "וכד מטי יומא דאיתרחיש להו ניסא לישראל כגון חנוכה ופורים, מיחייב לברוכי 'ברוך אשר עשה נסים לאבותינו בזמן הזה'. בחנוכה — על שרגא, בפורים — על מקרא מגילה, שנאמר: 'ויאמר יתרו ברוך ה'". בעל השאילתות הביא אפוא את ברכת יתרו — שהוא מקור כללי לברכת "שעשה נסים" — שיש לברך על זמן שנעשה בו נס לישראל. ועדיין שאלה היא, מדוע לא מצינו ברכת "שעשה נסים" לא בשביעי של פסח שנקרע בו הים, ולא על שאר ימים, שנעשו בהם נסים לישראל, אלא בחנוכה ופורים בלבד.

שאלות אחרות הן, מה הם הנסים שיש לברך עליהם: האם דווקא על נס שלא כדרך הטבע או גם על נס שכדרך הטבע? ומהו אופיים של הנסים שנעשו בימינו? זאת ועוד: האם התנאי הוא, שנעשה הנס לכל ישראל; ואם כן — האם יש לראות את הנסים שבימינו כנסים שנעשו לכל עם ישראל? לעניין שאלות אלו נודעת חשיבות לדברי הגמרא בתלמוד הירושלמי. על המשנה בברכות הנזכרת לעיל, בדבר ברכת הנס, קובעת הגמרא תחילה (פ"ט, ה"א) שהמשנה מדבר "בנסי ישראל, אבל בנסי יחידי שנעשה לו נס — אינו צריך לברך". ולאחר מכן שואלת הגמרא: "ואם היה אדם מסויים כגון יואב בן צרויה וחבריו ואדם שנקדש בו שם שמים, כגון חנניה מישאל ועזריה ונסי שבטים, מהו שיברך? מאן דאמר כל שבט ושבט איקרי 'קהל' — צריך לברך, מאן דאמר כל השבטים קרוין 'קהל' — אין צריך לברך". מן הדוגמה של יואב בן צרויה שר הצבא אולי יש ללמוד, שנס גבורת המלחמה הוא נס שמברכים עליו, עם

שוגמרא מסתפקת, אם כל שרואה אותו חייב לברך, כדין הרואה מקום שנעשה בו נס לכל ישראל. ואף זו: את השאלה, אם יש לברך על נס של שבט כעל נס של כל ישראל, תולה הגמרא במחלוקת, אם שבט נקרא "קהל" לעניין הוראה. ומאחר שבעניין הוראה קהל של ארץ ישראל נקרא "קהל", אף אנו נאמר: נס של יושבי ארץ ישראל — הוא נס של כל ישראל. יתר על כן: יש סוברים, שברכת "שעשה נסים", שהיא "רשות", אין בה ברכה לבטלה.

קריאה בתורה והפטרה

היסוד לקריאה בתורה בציבור הוא בתקנותיהם של משה רבינו ועזרא הסופר, שתיקנו לקרוא בתורה בשבתות ובימי שני וחמישי בשבוע. ואלה דברי הרמב"ם: "משה רבינו תיקן להם לישראל שיהיו קורין בתורה ברבים בשבת ובשני ובחמישי בשחרית, כדי שלא יהיו שלשה ימים בלא שמיעת תורה. ועזרא תיקן שיהיו קורין כן במנחה בכל שבת משום יושבי קרנות" (הלכות תפלה יב, א; ומקורו במסכת בבא קמא פב ע"א. וכן ר' ירושלמי מגילה פ"ד ה"א). לאחר מכן תיקנו חכמים לקרוא בתורה בימי חנוכה ובפורים מעין המאורעות שאירעו לישראל. "ואלו הן הימים שקורין בהם בתורה בציבור: בשבתות ובמועדים ובראשי חודשים ובתעניות ובחנוכה ובפורים ובשני וחמישי שבכל שבוע ושבע" (רמב"ם שם, ה"ב).

מלבד מועדים קבועים אלה נהגו העם לקרוא בתורה בהזדמנויות נוספות. כך הוא בתעניות, שקיבלו עליהם יחידים. כשהמתענים מתפללים יחד, מוציאים ספר-תורה וקוראים בו מעניין היום בברכות. וכן יש שנהגו לקרוא בתורה בברכות בליל שמחת-תורה אחרי ההקפות. ואף מצינו שבמעמד חתן אפשר לקרוא לתורה יותר משלושה קרואים.

את המנהג לקרוא בתורה שלא בזמנים קבועים ביסס רבי אברהם הלוי בתשובותיו "גינת ורדים" (או"ח, כלל א, סי' מט), "שבכל עת וזמן שיסכימו עשרה לקרוא בתורה — שפיר דמי. ויצאו ספר תורה ויקראו בברכות מפני כבוד הציבור... והלואי שיקראו ישראל בתורה כל יום ויום, אלא שהראשונים מפני טורח הציבור נמשכו ונתוספו זו אחר זו". ואם אפשר לקרוא בתורה "בכל עת וזמן שיסכימו עשר הלקרוא בתורה", ברי הדבר, שאפשר לקרוא בתורה ביום העצמאות.

ולעניין הפטרה, אומר הרמב"ם (שם): "ואין מפטירין בנביאים אלא בשבתות וימים טובים ותשעה באב בלבד". ואף בזה הוסיפו ונהגו בקהלות רבות להפטיר בנביא במנחה של כל תענית-ציבור. מאידך גיסא, אם נקבע ביום העצמאות קריאת הפטרה בנביא בברכות, נמצינו מדמים את יום העצמאות למועד מן התורה, שהרי בחנוכה ובפורים לא נקבעה קריאת הפטרה. הבעיות והמקורות שהעלינו בזה בקצרה, אינן ממצות את מלוא היקפו ואת מכלול נושאו של הספר שלפנינו. תורה היא, ולימוד היא צריכה. וגדול תלמוד שמביא לידי מעשה.